

РОЗДІЛ 1 ІСТОРІЯ УКРАЇНИ

УДК 94 (477) „08/11”

Володимир Чорний

ЯРОСЛАВ МУДРИЙ – ЯК ДЕРЖАВНИЙ МУЖ ТА ФУНДАТОР ЦЕРКВИ

В даній статті розглядається життя, державна діяльність і законотворчість київського князя Ярослава Мудрого. За час князювання Ярослава Володимировича Київська Русь досягла найбільшої політичної та економічної могутності, зокрема завершилося формування території держави, зміцніла й утвердилася централізована влада князя, проводилася активна реформаторська діяльність, закріплена в писаному кодифікованому праві «Руська Правда». Саме за сприяння князя Ярослава культура Київської держави, прилучена до досягнень візантійсько-християнської цивілізації, розкрилася в усій повноті й багат, а Київ перетворився на одне з найкрасивіших міст Європи.

Ключові слова: Київська Русь, Ярослав Мудрий, реформи.

В данной статье речь исследуется жизнь, государственная деятельность и законотворчество киевского князя Ярослава Мудрого. За время княжения Ярослава Владимировича Киевская Русь достигла наибольшего политического и экономического могущества, в частности завершилось формирование территории государства, окрепла и утвердилась централизованная власть князя, проводилась активная реформаторская деятельность, закреплённая в писаному кодифицированном праве «Русская Правда». Именно при князе Ярославе культура Киевского государства, присоединена к достижениям византийско-христианской цивилизации, раскрылась во всей полноте и богатстве, а Киев превратился на один из самых красивых городов Европы.

Ключевые слова: Киевская Русь, Ярослав Мудрый, реформы.

This article describes the life and state lawmaking activity of the Grand Prince Yaroslav the Wise. During the reign of Yaroslav Vladimirovich Kievan Rus achieved the biggest political and economic power, in particular complete the formation of the State, established and strengthened centralized power of the prince, carried out active reform efforts enshrined in the written codified law "Russkaya Pravda". It is with the assistance of Prince Yaroslav culture Kyvskoyi state aligned with the achievements of Byzantine-Christian civilization, revealed in its fullness and richness, and Kyiv has become one of the most beautiful cities in Europe.

Keywords: Kievan Rus, Yaroslav the Wise, reform.

Resume. *The process of long duration, qualificatory for the state reforms of the Kyiv prince Yaroslav Wise is examined in this article. The analysis of legislative changes and legal innovations of prince is conducted, reforms are investigated in the Russian church and culture. On the basis of undertaken a study an author establishes, that in a period principality of Yaroslav Volodymyr Kyiv Rus attained most political and economic power, forming of territory of the start was completed in particular, it is fortified and ratified centralized power of prince, the reform envisaged in the written codified right "Russian True" is conducted. Exactly at an assistance a prince Yaroslav the culture of Kyiv Rus of he state, attached to the achievements of Byzantium-christian civilization, opened up in all plenitude and riches, and Kyiv became on one of the most beautiful cities of Europe. In the years of his principality of prince Yaroslav empir – the early Kyiv Rus is attained or the not highest point of the economic flight and political power. It is difficult to over-estimate Payment of right-believing prince Yaroslav in development of the Russian state system. Times of his principality in Kyiv were designated by strengthening of the state, streng then in gofborders of Kyiv Rus, intensive building and decoration of cities, presentation of agriculture and handicraft, rural and municipal trades, domestic and international trade. Exactly after the assistance of prince Yaroslav cultural development of Ukraine-Rus walked up a qualitatively new level. Substantial changes happened in the world view of Rusychi, began their included in the European cultural world through a capture, development of education and aesthetic traditions of the Byzantium culture, for that a triumph, breeding, splendour, refinement, were characteristic, the written language. Next to folk a professional art, religious and society literature, architecture and monumental painting, icon-painting, choral and instrumental music, develops actively. He really was the deserving continuer of saint business his father.*

Київська Русь як державне утворення є значною віхою в історії українського народу. І хоча протягом своєї історії Київська Русь переживала різні часи: від розквіту до повного занепаду, проте уся історія її творення виступає нині яскравим прикладом дивовижного єднання, розумного та продуманого правління, бажання піднести свою державу до високого світового рівня. Швидкий темп перетворень князя Володимира Великого вимагав поглиблення й успішного завершення реформування державного життя, подальшого зміцнення єдності й могутності Давньоруської держави. Розв'язання цих завдань пов'язано з ім'ям великого князя київського Ярослава. Як сказано в літописі: «Володимир зорав, Ярослав засіяв, а ми (тобто наступне покоління) збираємо плоди¹».

Святий благовірний князь Київський Ярослав Володимирович був другим сином святого рівноапостольного князя Володимира Великого та полоцької княжни Рогнеди. Народився близько 983 р. за п'ять років до великого

¹ Повість минулих літ/Літопис руський/Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 89.

хрещення Київської Русі-України². Однак, думки дослідників щодо цієї дати різняться. Так, О. Рапов та Д. Донской зробили висновки, ніби Ярослав народився у 988 р.³. О. Рапов спирався на висновки вчених, які досліджували скелет князя після вскриття його саркофагу та власну гіпотезу про хрещення Русі у 990 р. Однак ці висновки досить приблизні (вік 60–70 років), а гіпотеза Д. Донського стосовно підввику правого тазобедрового суглобу і як наслідок дворічної затримки нормального розвитку, була спростована С. Горбенком, який довів, що Ярослав Володимирович, як і інші нащадки Рогнеди у наступних поколіннях, були вражені спадковою хворобою Пертеса. Автор семитомної «Історії Російської із найдавніших часів» В. М. Татищев у XVIII столітті, посилаючись на давні рукописні списки, стверджував, що при хрещенні Ярослава йому було 12 років. Тоді виходить, що він народився 976 р. Хоча далі історик уточнив: «достовірніше Ярослав народився у 978 р.». Проте ця дата сумнівна, адже відомо, що шлюб князя Володимира з Рогнедою літописи однозначно відносять до 980 р., коли він завоював Полоцьк. Але ж у Ярослава був ще старший рідний брат Ізяслав. Дату його народження літописи не називають. Лише – дату смерті та кількість прожитих років. Ярославові «Повість минулих літ» останніх налічує 76 років, у пізніших літописах, зокрема Густинському XVII ст., – 66⁴. Тому дата народження Ярослава близько 983 р. виглядає найбільш вірогідною. Це питання і до сьогодні залишається відкритим.

Як і батько, він у юному віці отримав у керування Ростовську землю (990 р.). Його присутність у Ростовській землі підтверджується знахідкою пряжки дружинника з тамгою-тризубцем Ярослава. Після смерті Вишеслава він був переведений в Новгород. У Новгороді Ярослав потрапив під вплив місцевої боярської олігархії, яку очолював Коснятин, син знаменитого Добрині. Десять бл. 1014 р. Ярослав зіткнувся з батьком з приводу розмірів податку-даннини, яку він мав відправляти до Києва. Із 3 тис. гривень, які щорічно збирались у Новгородській землі, лише третина йшла на потреби новгородського князя і його дружини. Решта відправлялось до Києва, що не могло не викликати незадоволення місцевої еліти. Перші ж ознаки непокори Ярослава викликали реакцію батька. Схоже, що Володимир організував на новгородській території окреме князівство з центром у Пскові і послав туди сина Судислава. Опісля Ярослав взагалі перестав посилати данину до Києва. Лише хвороба Володимира та активність печенігів завадили походу київської рати на Новгород⁵.

Упокоєння просвітителя Русі князя Володимира Великого 15 липня 1015 р. різко змінило усю політичну ситуацію в державі. Згідно з літописною традицією, події, що настали після смерті Володимира, розвивалися таким чином. Дізнавшись про наміри батька йти на Новгород, Ярослав покликав на допомогу варягів. Водночас на півдні Русі загрожували печеніги, тому Володимир для охорони кордонів на Лівобережжі Дніпра відправив Бориса з основною дружиною. Печенігів Борис не знайшов, і простоявши кілька тижнів на степових рубежах, уже повертався у столицю, коли помер його батько. Святополк, дізнавшись про смерть Володимира, негайно прибув у Київ і спробував приховати від народу звістку про кончину великого князя, готуючись особисто вступити на престол. Але київські бояри, прихильники Бориса, послали до нього гінців. Вони ж вивезли тіло великого князя з Берестова і поховали у Десятинній церкві. Однак Святополкові вдалося посісти великокнязівський престол. Він навіть пробував залучити киян на свій бік щедрими дарами. Відчуваючи хисткість своєї влади, Святополк послав назустріч Борису своїх людей, які підступно розправилися з ним на річці Альгі. За схожих обставин під Смоленськом невдовзі був убитий і Гліб⁶.

Братовбивства мали величезний розголос по всій Русі і дійшли до Великого Новгорода. Благовірний князь вирішив помститися новоявленому князю. Звістка сестри Предслави про смерть батька й жахливе братовбивство Святополка, стала сигналом до виступу Ярослава на Київ. Об'єднавши під своїм керівництвом сили Новгородської землі та варягів, Ярослав, як колись і його батько, у вересні 1015 р. вирушив на південь проти Святополка, який, у свою чергу, покликав на допомогу печенігів. Вирішальна битва відбулася під Любичем, північніше Києва, наприкінці листопада того ж року. Святополк був розбитий і втік у степ, «Ярослав же сів у Києві на столі отчим⁷»⁸.

В 1019 р., посівши після запеклої міжусобної боротьби великокнязівський престол, Ярослав став енергійно продовжувати розпочаті князем Володимиром реформи.

В роки правління Ярослава (1019—1054 рр.) Київська держава досягла апогею свого розвитку. Великий князь продовжив розширення й зміцнення кордонів Русі: він відвоював на заході землі, захоплені поляками в період внутрішньої смуті, підкорив собі західний берег Чудського озера, де було засновано місто Юрьев. Ярослав постійно укріплював нові рубежі держави, рішуче протистояв печенігам. 1036 р. руське військо під Києвом остаточно розбило печенізькі орди, після чого вони більше не погрожували Русі⁹.

Будучи сміливим і підприємчивим війовником, Ярослав був і непоганим політиком та дипломатом. Усі європейські держави XI ст. прагнули встановити дружні відносини з Київською Руссю. У часи середньовіччя ознакою могутності правлячого роду була готовність інших правлячих династій встановити з князем Ярославом шлюбні зв'язки, які відігравали велику роль у зміцненні політичних, економічних та культурних контактів між державами. За цією міркою престиж благовірного князя був надзвичайно високий. Сам він одружився з дочкою короля Швеції Олафа – Інггердою (Іриною), його сестра була королевою Польщі. Розвиткові й зміцненню стосунків з провідними європейськими державами, які перебували у сфері церковної юрисдикції Риму, сприяли і

² Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. – С. 257.

³ Рапов О. М. Русская церковь в IX - первой трети XII в.: Принятие христианства. - Москва: Высш. шк., 1988. - С. 131–132.

⁴ Демиденко Г. Ярослав Мудрий – великий князь Русі. – Харків: Право, 2015. – С. 16.

⁵ Грушевський М. Історія України-Руси. Том 2. – Київ: Наукова думка. – 1992. – С. 3.

⁶ Толочко П. Київська Русь. – Київ: Абрис, 1996. – С. 72.

⁷ Повість минулих літ/Літопис руський/Пер. з давньорус. Л. Є. Махновця. – Київ: Дніпро, 1989. – С. 82.

⁸ Грушевський М. Історія України -Руси. – С. 16.

⁹ Толочко О.П., Толочко П.П. Україна кризь віки. Том 4. – Київ: Альтернативи, 1998. – С. 143-144.

шлюби дочок Ярослава. Єлизавета, одна з дочок князя Ярослава, була в шлюбі з **норвезьким** королем Гаральдом Суворим, родича короля Олафа¹⁰. Підтримував Ярослав і стосунки з **Угорщиною**. В угорського короля Владислава Лисиці було три сини, які перебралися до Києва, де і проживали 15 років, поки старший син Андрій не став королем Угорщини. І одружився з дочкою Ярослава Анастасією¹¹. Широко відомо про шлюб дочки Ярослава Анни та короля **Франції** Генріха I. Анна брала найактивнішу участь у багатьох державних справах як за життя чоловіка, так і після його загибелі, в час правління їхнього сина Філіпа, підписуючи документи так: «Анна — мати короля Франції». Київський палац Ярослава, його «Великий двір» часто приймав іноземних гостей і послів, які сватали за своїх монархів і наслідних принців дочок великого князя. У ті часи династичні шлюби насамперед мали на меті політичні цілі, скріплювали мирні договори і гарантували міцність союзів. Благовірного князя поправу називали «тестем усієї Європи».

Інтенсивні міжнародні відносини, успадковані Ярославом Мудрим від Володимира Великого, пов'язували його зі **Скандинавією**, звідки в Київській Русі і з'являлися великі варязькі загони — найняте військо, що брало участь в усіх війнах Ярослава. Однак, звязки Ярослава з **Скандинавією** не обмежувалися лише цим. Скандинавські князі дуже часто шукали собі захисту в дворі Ярослава, а родина Ярослава сваталася з скандинавськими династами. Відомо, що у князя перебував у статусі вигнанця норвезький король Олаф II Святий, а його син Магнус виховувався в Києві¹².

Відносини Русі та **Візантії** до останніх років князювання Ярослава залишалися напруженими. Незадовго до смерті Ярослава ситуація нормалізувалася, що було ознаменовано шлюбом його сина Всеволода з Марією — дочкою Константина IX Мономаха, який правив у ті роки у Візантії. Від цього шлюбу в 1053 р. народився Володимир, прозваний на честь діда по материнській лінії Мономахом. Йому судилося відіграти видатну роль в історії Київської Русі.

Отже, завдяки цим зв'язкам і грамотно провадженій мирній зовнішній політиці Русь розквітала, маючи можливість вести торгівлю з Візантією, Польщею, Німеччиною, з державами Кавказу і Сходу.

Успіхи зовнішньої політики дозволили Ярославу Володимировичу забезпечити стабільний і спокійний розвиток своїх земель. Він приділяв велику увагу вирішенню різних проблем внутрішнього життя Київської Русі. Князь заселяв пустельні місця, побудував, міста Юр'єв та Ярославль. Велике значення мали зусилля Ярослава, спрямовані на зміцнення престижу, централізуючого значення Києва. Було значно розширено межі Києва, насипано нові оборонні вали (за одним з них прокладено сучасну вулицю Ярославів Вал), збудовано Золоті ворота, Лядську браму, Жидівські ворота¹³. При великому князі «град Ярослава» в сім разів перевищив територію «Града Володимира». Київ першої половини XI століття являв собою місто з величними храмами, прекрасними князівськими палацами, боярськими хоромами, добротними будинками городян, могутніми оборонними спорудами.

Продовжуючи адміністративну реформу князя Володимира, Ярослав розділив землі між синами, ввівши принцип старшинства у складі роду. Як тільки в одному з піраміди князівств звільнявся престол, кожний брат, за задумом Ярослава, підіймався на рівень вище, доки кожний за чергою не досягав вершини системи — великокнязівської влади. Надаючи таким чином усім синам можливість правити у Києві, Ярослав сподівався уникнути внутрішніх конфліктів і зберегти цілісність держави.

Важливу роль у зміцненні держави відіграло зведення Ярославом загальноприйнятих на той час законів до єдиної цілісної системи. Великою заслугою князя стало створення першого письмового зводу законів «Руська Правда». Цей збірник відіграв велику роль у зміцненні держави, звів загальноприйняті закони до єдиної цілісної системи. Новий юридичний кодекс узагальнював ті зміни, що відбулися у суспільстві та свідомості людей. Основним об'єктом захисту стало життя, тілесна недоторканість людини. Правовий кодекс «Руська правда» закріплював основні юридичні норми ранньофеодальної епохи¹⁴.

Князь Ярослав Володимирович також карбував срібні монети. Ці монети мали на одній стороні зображення святого Георгія — патрона князя Ярослава, а на другій — тризуб з легендою «Ярославле серебро», на підставі чого дослідники вважають, що вони карбувалися ще у новгородський період¹⁵.

Політичним та внутрішнім успіхам Русі відповідало і монументальне будівництво, яке здійснював Ярослав Мудрий. Благовірний князь був великим будівничим храмів Божих. Літописець про особливий дар будівничого князя говорить так: «Заложив Ярослав город – великий Київ, а в города сього ворота є Золоті. Заложив він також церкву святої Софії, премудрості Божої, митрополію, а потім церкву на Золотих воротах, кам'яну, Благовіщення Святої Богородиці. Сей же премудрий великий князь Ярослав задля того спорудив (церкву) Благовіщення на воротах, щоб дати завше радість городу сьому святым благовіщенням Господнім і молитвою святої Богородиці та архангела Гавриїла. Після цього він звів монастир святого Георгія Побідоносця і монастир святої Ірини»¹⁶.

Центральним кафедральним храмом Київської митрополії стала Свята Софія, збудована князем Ярославом Мудрим. Вона будувалася в столиці Русі на ознаменування особливого про неї Промислу Божого. Приймавши віру Христову від православної Візантії, Русь тут же постаралась влаштувати свою столицю Київ на зразок

¹⁰ Грушевський М. Історія України -Руси. – С. 31.

¹¹ Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ: Критика, 2005. – С. 55.

¹² Толочко П. Київська Русь. – С. 78.

¹³ Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2006. – С. 66.

¹⁴ Там само. – С. 68.

¹⁵ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – С. 269.

¹⁶ Літопис Руський. – С. 89.

столиці Візантії – Константинополя¹⁷. Князь Ярослав розумів значення Києва – другого Єрусалима для усієї Русі, яку утверджував його батько. Ці основи ідеології Небесного Граду заклав святий рівноапостольний князь Володимир Великий через побудову Десятинної церкви на честь Успіння Пресвятої Богородиці. Тепер Ярослав Мудрий помножував славу батька будівництвом Великої Софії. Храм на Русі, особливо соборний, був не просто кафедральним, він ставав центром того уділу, на якому був побудований. Біля нього зосереджувалось все міське життя, жили владика і князі. І якщо Київ наслідував Константинополь, то інші міста держави наслідували Київ. Так почалося будівництво нових церков св. Софії в Полоцьку та Новгороді.

До київських шедеврів, побудованих Ярославом Мудрим входив ще один храм на честь св. Ірини, небесного патрона дружини князя Інгігерди. Храм був розписаний і оздоблений мозаїками. На початку XIX ст. археологи натрапили на фундаменти ще одного храму, який знаходився неподалік Святої Софії. Археологічні дослідження показали, що стіни його були щедро оздоблені фресками та мозаїками, а підлога викладена тонкими полив'яними плитками різного кольору¹⁸.

На берегах Дніпра благовірним князем Ярославом дійсно було збудовано «Новий Константинополь» зі своєю Софією, Золотими воротами, храмами св. Ірини й св. Георгія та ін. Благочестивий князь реально втілював ідеологічну концепцію щодо уподібнення Києва Царгороду. Недаремно германський хроніст другої половини XI ст. Адам з Бремена, називав Київ «прекрасою Сходу» та «суперником Константинополя»¹⁹. Дійсно, важко не помітити паралель між Золотими Воротами Ярослава та аналогічними воротами в Константинополі; візантійська столиця знаменита своїм храмом св. Софії, і в Києві був споруджений Софійський собор.

Благочестивий князь любив благоліпність храмів як зовнішню так і внутрішню. Не байдужим він був і до богослужбових уставів та обрядів. За нього відбулося впорядкування богослужбового уставу з врахуванням національних особливостей.

Роки правління Ярослава ознаменувалися становленням на Русі монастирського життя, яке ледве починалося при Володимирі. Вже в часи князювання Ярослава Мудрого під 1051 роком літопис розповідає нам про першопочатки головного монастиря Русі – Києво-Печерського²⁰. Його засновником став пресвітер церкви св. Апостолів на Бересті Іларіон, близький соратник і духівник князя. До преподобного Іларіона любив часто приходити князь Ярослав за настановами та порадами. Взагалі майбутній святий Русі мав неабиякий вплив на благовірного князя він був порадиником йому не тільки у справах церковних але й державних. У справі просвітлення народу Іларіон також являвся найближчим сподвижником князя і навіть приймав участь у створенні зводу законів «Руської Правди». Благочестивий князь Ярослав Мудрий був настільки захоплений подвигом Іларіона русича, що ні на йоту не засумнівався в тому, хто може зайняти митрополичу кафедру після упокоєння присланого митрополита-грека Феопемпта. Літописець цю подію сходження на Київський митрополичий престол преподобного Іларіона «мужа блага, книжна и постника» датує 1051 роком. Такий крок благовірного князя був не випадковим. Він бажав огородити свою державу від помітних і сильних впливів Візантії, а Київську митрополію зробити більш незалежною в церковному управлінні від Константинопольського патріарха²¹. У цьому випадку Ярослав пішов за прикладом візантійських імператорів, зігравши роль, яку й вони відігравали відносно своєї церкви, але його рішення було також викликом для константинопольського патріарха, який зберігав за собою право призначати митрополитів на Русі.

Він також дбав і про розширення прав Київської митрополії через канонізацію шанованих вітчизняних святих. Він наполягав на визнанні святими княгині Ольги, а також Федора та Івана, вбитих язичниками у Києві 988 р. Не сталося за часів князювання Ярослава повної канонізації рівноапостольного князя Володимира, а також його синів Бориса і Гліба. Цьому протидіяли митрополити-греки. Константинопольська Церква прекрасно розуміла, що прославлення і утвердження пошанування місцевошанованих святих приведе до певної окремішності Київської митрополії. Цю тенденцію вже й так греки вбачали у поставленні митрополита-русича Іларіона на Київську кафедру.

Князь Ярослав продовжив справу свого батька і в питанні розвитку духовної освіти. Головним осередком такої політики стала Софія Київська. Тут Ярослав Мудрий засновує школу, зводить скрипторій, де працюють перекладачі і переписувачі книг для блага і утвердження Церкви. Цілком ймовірно, що перекладацьким ремеслом володів і сам Ярослав. Деякі дослідники вважали, що благовірний князь був представником нового покоління християн письменних, які були навчені у Володимирових школах.

Як встановлено наукою, більшість книг, перекладених з грецької та інших іноземних мов, були церковними, богослужбовими. Поряд з ними поширювались на Русі вчені трактати з історії, філософії, права, природничих наук. Книжкові майстерні були створені як у Києві, так і в інших містах Русі: Новгороді Великому, Чернігові, Полоцьку. Софійський скрипторій був досить потужною книжковою майстернею. За підрахунками деяких вчених щороку на Русі писалося до 50 книг і лівова їх частка приходилась на скрипторій Святої Софії. Не дивно тому, що саме за Ярослава й, певно, за його ініціативою в Києві в 1037—1039 рр. було створено перший літописний звід. Вчені називають його Найдавнішим. Так розпочалася писана історія давньоруського народу. Бібліотека, яку зібрав благовірний князь була чи не найбільшою у світі книгозбірнею²². Значна, частина написаних книг розходилась по всіх землях Русі, так як наприклад Остромирове Євангеліє, що було написане на замовлення Новгородського посадника.

¹⁷ Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – С. 54.

¹⁸ Толочко П. Ярослав Мудрий. – К. Видавничий дім «Альтернатива», 2002. – С. 150.

¹⁹ Карпов А. Ярослав Мудрий. – Москва: Молода Гвардія, 2001. – С. 300.

²⁰ Войтович Л. Князя доба на Русі: портрети еліти. – С. 269.

²¹ Толочко П. Давня історія України. Книга 2. – Київ: Либідь, 1995. – С. 109.

²² Грушевський М. Історія України -Руси. – С. 40.

Ярослав дожив до похилого віку, що було рідкісним явищем у суворі середньовічні часи. Він помер у zenіті своєї могутності та слави, величезного міжнародного авторитету у віці 76 років 20 лютого 1054 р. Ця дата зафіксована в літописах; вона підтверджується поминальним записом на стіні Софійського собору в Києві, де йдеться про смерть руського царя²³.

Отже, Ярослав був самодержцем всієї Руської землі. У роки його князювання ранньофеодальна імперія – Київська Русь – досягла чи не найвищої точки свого економічного злету й політичної міці. Внесок благовірного князя Ярослава в розвиток руської державності важко переоцінити. Часи його князювання в Києві позначилися посиленням держави, зміцненням кордонів Київської Русі, інтенсивним будівництвом і прикрашенням міст, піднесенням сільського господарства й ремесла, сільських та міських промислів, внутрішньої й міжнародної торгівлі. Саме за сприянням князя Ярослава культурний розвиток України-Русі піднявся на якісно новий рівень. Сталися суттєві зміни у світогляді русичів, розпочалося їхнє входження в європейський культурний світ через опанування писемності, розвиток освіти й естетичних традицій візантійської культури, для якої були характерні урочистість, шляхетність, пишність, витонченість. Поряд із народним активно розвивається професійне мистецтво, релігійна і світська література, архітектура й монументальний живопис, іконопис, хорова та інструментальна музика. Він дійсно був достойним продовжувачем святої справи свого батька. Недаремно духовна традиція мала до нього таку прихильність і, зрештою, удостоїла титулу «Мудрий».

11 липня 2008 р. Помісний Собор Української православної церкви Київського Патріархату у зв'язку з 1020-літтям Хрещення Київської Русі-України, благословив приєднати благовірного великого князя Київського Ярослава Мудрого до лику святих для загального церковного шанування і занести його ім'я у православний церковний календар. Чесні останки благовірного князя Ярослава вважати святими мощами віддавати їм належне шанування. Благословити будівництво храмів на честь благовірного великого князя Київського Ярослава Мудрого. Пам'ять благовірного великого князя Київського Ярослава Мудрого святкувати 4 березня (20 лютого), в день його упокоєння.

Джерела та література

1. Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2006. – 782 с.
2. Грушевський М. Історія України-Руси. Том 2. – Київ: Наукова думка. – 1992. – 634 с.
3. Демиденко Г. Ярослав Мудрий – великий князь Русі. – Харків: Право, 2015. – 376 с.
4. Карпов А. Ярослав Мудрий. – Москва: Молода Гвардія, 2001. – 583 с.
5. Плохій С. Брама Європи. Історія України від скіфських воєн до незалежності. – Харків: Клуб Сімейного Дозвілля, 2006. – 496 с.
6. Повесть минулих літ/Літопис руський/Пер. з давньорус. Л. С. Махновця. – Київ: Дніпро, 1989. – 591 с.
7. Рапов О. М. Русская церковь в IX - первой трети XII в.: Принятие христианства. - Москва: Высш. шк., 1988. – 416 с.
8. Толочко О.П., Толочко П.П. Україна крізь віки. Том 4. – Київ: Альтернативи, 1998. – 352 с.
9. Толочко П. Давня історія України. Книга 2. – Київ: Либідь, 1995. – 224 с.
10. Толочко П. Київська Русь. – Київ: Абрис, 1996. – 360 с.
11. Толочко П. Ярослав Мудрий. – К. Видавничий дім «Альтернатива», 2002. – 272 с.
12. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. – Київ: Критика, 2005. – 584 с.

УДК 94 (477) „10/12”

Максим Гузюк

КИЇВСЬКА РУСЬ І ПОЛОВЕЦЬКА ОРДА ХІ – ПОЧАТКУ ХІІІ СТ.

У статті досліджується процес боротьби Київської Русі з половецькою ордою. Охарактеризовано головні битви і події зазначеного періоду. Проаналізовано тенденції, взаємовідносин одри і Київської Русі.

У статті автор зосереджує увагу на військово-політичному протистоянні між Київською Руссю і Половецькою ордою ХІ - поч. ХІІІ ст. розглядає та характеризує основні битви та події зазначеного періоду. Зазначає, що київські князі не мали єдності щодо методів і форм боротьби проти половецької орди, яка несла загрозу для державності, акцентує увагу на постаті Володимира Мономаха, який об'єднав зусилля усіх князів задля боротьби проти кочівників.

Ключові слова: Київська Русь, Половецька одра, київські князі, літопис.

В статье исследуется процесс борьбы Киевской Руси с половецкой ордой. Охарактеризованы главные битвы и события указанного периода. Проанализированы тенденции, взаимоотношений одры и Киевской Руси.

Ключевые слова: Киевская Русь, Половецкая одра, киевские князья, летопись.

The article examines the struggle of the Kievan Rus Polovtsian horde. Characterized major battles and events given period. Analyzes trends and relationships Oder Kievan Rus.

The article focuses on the military - political confrontation between Kievan Rus' Polovtsian horde XI- early XIIIst. Names and characterises major battles and events in the given period. Notes that the different Kievan princes had very

²³ Войтович Л. Княжа доба на Русі: портрети еліти. – С. 270.